

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ
РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО
СЕКТОРУ В ХХІ СТОЛІТТІ**

Колективна монографія

Частина 2

 1256 1233
Львів-Торунь
Ліга-Прес
2021

УДК 338.436.33"20"
Ф79

Рецензенти:

Аверчев Олександр Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, професор кафедри землеробства, проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності Херсонського державного аграрно-економічного університету (відповідальний за випуск);

Танклевська Наталія Станіславівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрно-економічного університету;

Пічура Віталій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології та сталого розвитку імені професора Ю. В. Пилипенка Херсонського державного аграрно-економічного університету

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Херсонського державного аграрно-економічного університету
(протокол 3 від 03.11.2021 р.)*

Формування нової парадигми розвитку агропромислового сектору в XXI столітті : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 2 / відп. за випуск О. В. Аверчев. – Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. – 424 с.

ISBN 978-966-397-240-4

УДК 338.436.33"20"

ISBN 978-966-397-240-4 © Херсонський державний аграрно-економічний університет, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. СЕЛЕКЦІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Аверчева Н. О.

Перспективи розвитку інтеграційних процесів
у сфері переробки сільськогосподарської продукції..... 343

Козир В. С., Денисюк О. В.

Еволюційні селекційно-генетичні особливості сірої
української породи великої рогатої худоби..... 374

Крамаренко О. С., Крамаренко С. С.

Асоціація між гетерозиготністю за мікросателітами ДНК
та продуктивністю сільськогосподарських тварин..... 404

Крамаренко С. С., Ващенко П. А., Цибенко В. Г., Крамаренко О. С.

Аналіз впливу генетичних та не-генетичних факторів
на живу масу поросят при народженні та відлученні..... 433

Попова О. П., Кулик М. І.

Біологічні особливості й врожайність біомаси
сорго цукрового залежно від сортименту
та елементів технології вирощування..... 461

РОЗДІЛ 5. ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ

Гриневич Н. Є., Димань Т. М., Мазур Т. Г., Слюсаренко А. О.,

Кухтин М. Д., Світельський М. М.

Дослідження впливу різних типів наповнювачів
реактора біофільтра на процес формування нітрифікуючої
мікрофлори в установках замкнутого водопостачання
в індустріальних аквафермах 478

Грициняк І. І., Маріуца А. Е., Борисенко Н. О., Тушницька Н. Й.

Застосування молекулярно-генетичних маркерів
у риборицтві..... 509

**РОЗДІЛ 6. ПРОЄКТУВАННЯ, БУДІВНИЦТВО
І УДОСКОНАЛЕННЯ АГРАРНОЇ ТЕХНІКИ ТА ОБЛАДНАННЯ**

Солоха М. О., Винокурова Н. В.

Параметри налаштування лазерного дифрактометра та підготовка проби ґрунту до аналізування при визначенні розміру частинок, які використовуються у світі 538

**РОЗДІЛ 7. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗБАЛАНСОВАНЕ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ
ВИРОБНИЦТВІ**

Вінюков О. О., Бондарева О. Б.

Біологізація технології вирощування зернових як засіб екологізації та підвищення зернової продуктивності 563

Горач О. О., Чурсіна Л. А., Домбровська О. П.

Інноваційні напрями використання насіння льону олійного та екологічна безпека харчової продукції 593

Мороз О. С., Фурман В. М., Люсак А. В., Солодка Т. М.

Екологічна проблема ґрунтів Західного Полісся України та перспективні шляхи її вирішення 620

Шевченко М. С., Десятник Л. М., Шевченко О. М.

Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві 646

РОЗДІЛ 8. АГРАРНА ЕКОНОМІКА І ПРОДОВОЛЬСТВО

Аверчев О. В., Нікітенко М. П.

Аналіз виробництва проса в Україні 674

Воленчук Н. А.

Інноваційна діяльність наукових установ аграрної сфери: реалії та напрями активізації 705

Мельник С. І.

Концептуальні засади формування національних сортових рослинних ресурсів: стан, перспективи, економіка 735

РОЗДІЛ 4. СЕЛЕКЦІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-240-4-12>

Аверчева Н. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки
Херсонський державний аграрно-економічний університет
м. Херсон*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. Досліджено обсяги і товарну структуру експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, динаміку реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктів підприємництва у переробній промисловості. Обґрунтовано ключові проблеми забезпечення сировиною та запропоновано систему удосконалення закупівель переробних підприємств. На основі дослідження обсягів переробки за основними видами сільськогосподарської продукції, встановлено значні відмінності у рівні інтеграційних зв'язків переробних підприємств і виробників сільськогосподарської продукції-сировини за галузями рослинництва і тваринництва. Запропоновано модель співпраці сільськогосподарського кооперативу із переробним підприємством з обґрунтуванням організаційних змін, економічних, соціальних та екологічних аспектів. Узагальнено пропозиції щодо формування і ефективного функціонування сфери переробки сільськогосподарської продукції, поглиблення процесів інтеграції та взаємодії з постачальниками сільськогосподарської продукції, залучення програм державної підтримки. Визначені пріоритетні напрями розвитку сфери переробки сільськогосподарської продукції у агропромислових формуваннях.

Вступ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю науково-практичного обґрунтування сучасних напрямів розвитку інтеграційних процесів у сфері виробництва і переробки сільськогосподарської продукції з метою підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринку, розширення асортименту та підвищення якості готової продукції з високою доданою вартістю.

Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення системи переробки і реалізації готової продукції аграрними підприємствами на основі розвитку кооперації та інтеграційних процесів.

Для реалізації поставленої мети, обґрунтовані і виконані наступні завдання:

- розкрито сучасний стан і проблеми ефективного розвитку суб'єктів аграрного сектору економіки в аспекті виробництва продуктів кінцевого споживання;
- обґрунтовано теоретичні та методичні основи ефективності переробної та збутової діяльності аграрних формувань;
- визначено сучасні проблеми та особливості розвитку ринку готової продукції і сфери переробки;
- проведено економічну оцінку структури зовнішньої торгівлі і напрямів його удосконалення;
- визначено напрями удосконалення системи переробки продукції на основі кооперації та посилення інтеграційних зв'язків з виробниками сировини і системи переробки, збуту та доведення до споживача готової продукції, залучення державної підтримки.

Об'єктом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти удосконалення економічних відносин у сфері виробництва, переробки та реалізації продукції аграрних формувань.

Предметом дослідження виступають організаційно-економічні відносини суб'єктів аграрного бізнесу, які формуються під час руху продукції від виробника до споживача на різних етапах формування доданої вартості.

Методи дослідження: монографічний – при вивченні та систематизації теоретично-наукових надбань з даної проблематики; аналізу і синтезу – при дослідженні статистичних даних за підприємствами, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції; розрахунково-статистичний – під час визначення показників росту, структури, тенденцій розвитку, графічний – для наочного відображення одержаних результатів; порівняльний аналіз – при дослідженні структури експорту та імпорту продукції.

Наукова новизна одержаних в процесі дослідження результатів полягає у комплексному дослідженні діяльності підприємств, розробці напрямів удосконалення системи переробки, заготівлі сільськогосподарської сировини, розширення асортименту і підвищення якості виробленої продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні запропонованих заходів в діяльність аграрних підприємств, їх об'єднань, кооперативів при плануванні виробничих програм, удосконаленні системи переробки і збуту виробленої продукції.

1. Динаміки і товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України

Аграрний сектор економіки країни виступає важливою складовою національної економіки, оскільки забезпечує продовольчу безпеку країни та формує потужний експортний потенціал держави.

У стратегії розвитку України до 2030 р. на перше місце поставлені завдання щодо удосконалення структури агросектору. Якщо у 2017 р. із 20 млрд дол. США валового виробництва на сировину припадало 60 %, 25 % – на переробку і 15 % забезпечували інфраструктура і ІТ-технології, то до 2030 р. поставлені чіткі завдання збільшити частку переробки до 40 %, інфраструктури і ІТ – до 35 % за рахунок зменшення сировинної складової до 25 %. Тобто, при реалізації стратегічних завдань у структурі виробництва переважатиме продукція з доданою вартістю (70 %), а не сировина (30 %), виробнича структура набуде логічної будови і адаптується до ринку провідних країн світу.

Ринок повинен забезпечити ефективне формування взаємозв'язків сфери виробництва і споживання на основі збалансування процесів руху продукції на всіх етапах логістичного ланцюга, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку. Товари аграрного сектора економіки повинні з однієї сторони за якістю відповідати зростаючим запитам споживачів, а з іншої – бути доступними за ціною для категорій населення з різним рівнем доходів. Рівень ціни впливає і на задоволення потреб товаровиробників у підвищенні рівня їх доходності і прибутковості, особливо з точки зору відшкодування витрат виробництва і забезпечення нормального рівня рентабельності для процесів розширеного відтворення.

Ужва А.М. вважає інтеграцію аграрних і переробних підприємств важливою складовою стратегії ефективного розвитку аграрного бізнесу, тому виникає необхідність проведення серйозних структурно-

організаційних змін. Основним напрямом стратегії розвитку аграрного бізнесу на найближчу перспективу повинно стати створення вертикально і горизонтально інтегрованих регіональних виробничих структур на базі найбільш перспективних підприємств з подальшим вибудовуванням повного виробничого циклу і формуванням єдиної збутової мережі. Обов'язковою умовою ефективності функціонування регіонального аграрного бізнесу є формування інтеграційних об'єднань на основі місцевої виробничо-сировинної бази [1].

Дослідження динаміки і товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України свідчить, що за групами I-IV товарів згідно з УКТЗЕД (1-24 коди і назви товарів) у 2020 р. надходження становили 22179,3 млн дол. США, що більше як удвічі перевищує показники 2010 р. (табл. 1).

Приріст забезпечили в основному продукти рослинного походження, обсяги експорту яких зросли втричі – від 3976,2 до 11883,2 млн дол. США. Обсяги експорту товарів III групи «Жири та олії тваринного або рослинного походження» зросли у 2,2 рази. При цьому товари IV групи «Готові харчові продукти» за період 2010–2020 рр. за показниками при-росту значно відстають, обсяги їх експорту зросли лише на 30,7%, що підтверджує попередні висновки і свідчить про сировинну експортну орієнтацію сфери сільського господарства і харчової промисловості.

Динаміка імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції забезпечує значно менші темпи приросту у порівнянні з експортними операціями. За десятиліття імпорт зростає від 5763,5 до 6498,4 млн дол. США, або на 12,8%. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, значно відрізняється від експорту. У продукції, яка надходить на внутрішній ринок із-за кордону, перевагу мають саме готові харчові продукти, вартість яких зросла на 18,5%, або на 463,9 млн дол. США (табл. 2).

Слід відзначити, що за даними групами товарів (1–24 згідно з УКТЗЕД) країна має позитивний торговельний баланс, експорт у 3,4 рази перевищує імпорт – 22179,3 проти 6498,4 млн дол. США. Деталізація дослідження за окремими групами товарів потребує більш глибокого аналізу і окремого наукового обґрунтування.

Порівняльний аналіз структури експорту свідчить про низькі конкурентні позиції сфери переробки на зовнішньому ринку та відображає значну перевагу сировинної групи – питома вага продуктів рослинного походження (58,3 та 53,6% у 2019 та 2020 рр.) спрямовано на експорт, в той час як готові харчові продукти займають лише 14,5 та 15,1% (табл. 3).

Таблиця 1
 Динаміка і товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, млн дол. США

Групи товарів згідно з УКТЗЕД	Роки							2020 р. у % до 2010 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Усього (коди 1–24)	9936,0	14563,1	15281,8	17756,9	18611,8	22144,2	22179,3	223,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	771,4	823,4	775,0	1108,8	1210,6	1277,0	1188,2	154,0
II. Продукти рослинного походження	3976,2	7971,5	8093,7	9215,7	9886,1	12914,5	11883,2	298,9
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617,3	3299,8	3963,0	4605,7	4496,5	4732,2	5746,9	219,6
IV. Готові харчові продукти	2571,1	2468,4	2450,1	2826,7	3018,6	3220,4	3361,0	130,7

 Таблиця 2
 Динаміка і товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, млн дол. США

Групи товарів згідно з УКТЗЕД	Роки							2019 р. у % до 2010 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Усього (коди 1–24)	5763,5	3484,4	3891,1	4301,2	5055,5	5736,0	6498,4	112,8
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1242,0	548,2	626,3	731,5	918,0	1071,5	1258,1	101,3
II. Продукти рослинного походження	1563,9	1146,2	1284,8	1368,0	1529,2	1794,6	1989,3	127,2
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	451,6	182,3	246,0	266,6	267,4	253,3	280,4	62,1
IV. Готові харчові продукти	2506,1	1607,7	1734,0	1935,0	2340,9	2616,6	2970,6	118,5

Таблиця 3

Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції (у % до загального підсумку)

Групи товарів згідно з УКТЗЕД	2019 р.		2020 р.	
	Експорт, %	Імпорт, %	Експорт, %	Імпорт, %
Усього (коди 1–24)	100,0	100,0	100,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	5,8	18,7	5,4	19,4
II. Продукти рослинного походження	58,3	31,3	53,6	30,6
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	21,4	4,4	25,9	4,3
IV. Готові харчові продукти	14,5	45,6	15,1	45,7

Діаграми відображають значні відмінності у обсягах експортних та імпортних надходжень від реалізації сільськогосподарської та готової харчової продукції (рис. 1, 2).

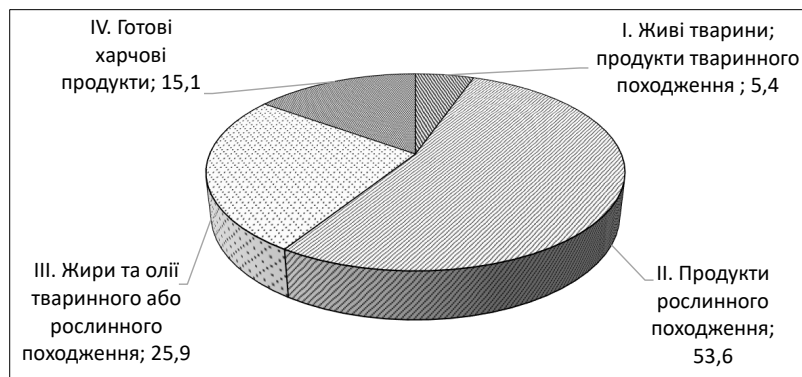

Рис. 1. Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у 2020 р. (у % до загального підсумку)

Питома вага готових харчових продуктів в імпорті перевищує 45 %, що свідчить про необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості та сфери переробки сільськогосподарської сировини. Перед цими галузями сьогодення ставить складні завдання щодо збільшення обсягів

переробки і частки готової продукції у реалізації на зовнішніх ринках, приведення у відповідність якісних показників до вимог європейських і світових стандартів.

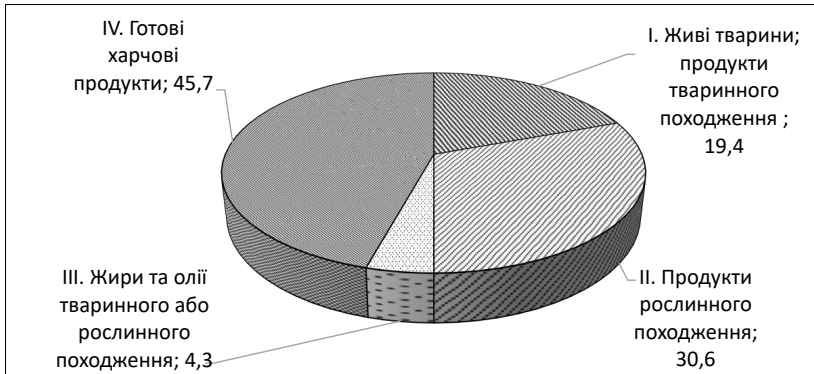

Рис. 2. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у 2020 Р. (у % до загального підсумку)

Отже, на зовнішньому ринку агросектор України забезпечує провідні позиції саме у сфері сировинного постачання. При цьому втрачає значну частину доданої вартості. За умови зростання виробництва і експорту переробленої сільськогосподарської продукції товаровиробники зможуть наростити доходи, отримати частину створеної доданої вартості в ціні продуктів кінцевого споживання, забезпечити вищий рівень прибутковості агробізнесу.

У Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки передбачено, зокрема, розвиток агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. Покращення операційної діяльності учасників продовольчого ланцюга, а також розбудова та модернізація виробничого, складського і переробного потенціалу галузі і логістичної інфраструктури дозволить розширити можливості українського аграрного бізнесу та підвищити його конкурентоспроможність. Це також сприятиме розвитку диверсифікованих та інноваційних виробничих структур та залучить іноземні інвестиції. Сприяння розвитку різноманітних форм організацій виробників та їх представництв підвищить їхні переговорні можливості і відповідно допоможе адаптувати господарську практику до глобальних викликів. Щоб розкрити потенціал

агропродовольчих виробничих ланцюгів України, знадобиться більш ефективна, простіша і прозоріша політика державної підтримки, що стимулює інвестиції, диверсифікацію і орієнтацію на ринок. Через вкрай обмежені бюджетні ресурси буде запроваджено обмежену кількість простих, адресних і контрольованих заходів, зокрема малих сільськогосподарських виробників та виробників-початківців для підтримки їхнього розвитку [2].

Перспективні напрями розвитку галузі повинні бути націлені на підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості, покращення інвестиційного клімату, розроблення стратегічних документів, оптимізацію управлінських процесів, захисту інтересів споживачів та працівників, удосконалення законодавчої бази [3, с. 66–70].

Розвиток сфери переробки сільськогосподарської продукції об'єктивно відбувається у двох напрямках:

- на основі вертикальної інтеграції підприємств харчової і переробної промисловості з виробниками сільськогосподарської сировини – цей напрям концентрує увагу на діяльності великих підприємств, які спроможні забезпечити великі партії постачання продукції, відповідний рівень якості, стабільні економічні зв'язки і фінансову відповідальність;

- другий напрям – формування і розбудова власної переробної бази на основі власних ресурсів великих і середніх сільськогосподарських підприємств та кооперації дрібних виробників, консолідації їх ресурсного потенціалу з метою реалізації інвестиційних проектів у сфері переробки і зберігання продукції.

У такій логічній послідовності проведено дослідження в наступних підрозділах.

2. Проблеми формування сировинної бази переробних підприємств

Сучасні вимоги зовнішнього ринку щодо якості і безпечності харчових продуктів, їх відповідності європейським і світовим стандартам потребують застосування якісно нових методів організації процесів виробництва, зберігання, транспортування і переробки продукції. Тривалі процеси трансформації економіки країни, реформування соціально-економічних відносин в аграрному секторі не сприяли розвитку сфери переробки. Переробні підприємства, що діяли на рівні окремих регіонів, не проводили вчасно

розрахунки з сільськогосподарськими підприємствами за отриману сировину, затримували платежі через низький рівень фінансової дисципліни або неможливість забезпечити реалізацію власної продукції. В разі банкрутства переробного підприємства постачальники втрачали не тільки доходи, а й налагоджені ринки збуту.

Розбалансування економічних зв'язків у секторі «виробництво-переробка сільськогосподарської сировини» привело до відмови більшості виробників від важливих для розвитку аграрного сектора галузей – овочівництва, садівництва, виробництва цукрового буряку, молочного скотарства. Сільськогосподарські підприємства при реалізації сировини на переробні підприємства не отримували доходів протягом тривалого періоду, формувався резерв сумнівних боргів, значні обсяги дебіторської заборгованості.

Відповідно аграрні підприємства переорієнтували структуру основного виробництва: у рослинництві – на зерно-технічний напрям, відмовилися у більшості від виробництва трудомісткої продукції овочівництва, садівництва, виноградарства; а від виробництва продукції тваринництва, яка потребувала значних ресурсів, термінової реалізації і приносила збитки взагалі відмовилися. Це також справило негативний вплив на діяльність переробних підприємств, які втратили постачальників сировинної продукції і відповідно зменшили обсяги виробництва. В умовах зростання цін на енергоносії та в цілому виробничих витрат, при високому рівні зношеності основних засобів і старих технологіях, переробні підприємства не можуть активно реалізувати власні маркетингові стратегії щодо просування продуктів харчування на внутрішньому та зовнішньому ринках та забезпечити високий рівень конкурентоспроможності. Необхідною умовою відновлення взаємовигідних економічних зв'язків переробних і аграрних підприємств є забезпечення платіжної дисципліни і своєчасних розрахунків, гнучка і адаптивна цінова політика при заготівлі сировинних ресурсів, система захисту фінансових інтересів постачальників.

Загальну характеристику діяльності підприємств переробної промисловості свідчить про зростання обсягів виробництва і зростання питомої ваги середніх і малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції. Розрахунки проведено на основі статистичної інформації (табл. 4).

Кількість підприємств у галузі переробки за досліджуваний період майже не змінилася і становить у 2020 р. 15190. Обсяги реалізованої продукції при цьому значно зростають – від 781,3 млрд грн у 2010 р. до 2084,7 млрд грн, або у 2,7 рази.

Із загальної кількості у сфері переробки у 2020 р. діяли 54 великі підприємства, питома вага яких у реалізації продукції становила 50,3 %, частка середнього бізнесу (938 підприємств) – 39,6 %, та 14198 малих підприємств забезпечили 10,1 % від загальної виручки [4–5].

Для переробних підприємств ключовою проблемою є стабільність забезпечення сировинними ресурсами, оскільки сільськогосподарські товаровиробники, особливо малі і середні, розрізнені, діють відокремлено і самостійно, не координують дії щодо створення системи зв'язків із переробними структурами. Процес постачання повинен враховувати умови транспортування і зберігання продукції, оскільки зниження показників якості можливе на всіх етапах руху продукції від виробника до переробного підприємства.

Таблиця 4

**Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг)
суб'єктів підприємництва у переробній промисловості
(код 10 за КВЕД-2010)**

Роки	Кількість підприємств	Обсяги реалізації, млрд грн	Питома вага підприємств за розмірами			
			великі	середні	малі	з них мікро-
2010	15128	781,3	62,6	31,4	6,0	1,4
2011	12589	960,3	66,2	28,2	5,6	1,3
2012	12785	970,2	63,7	29,9	6,4	1,3
2013	13769	923,3	61,1	31,6	7,3	1,6
2014	14621	995,1	58,8	34,1	7,1	1,5
2015	15264	1228,9	55,2	36,5	8,3	1,9
2016	14447	1429,6	52,0	39,0	9,0	2,0
2017	14270	1781,2	52,8	38,2	9,0	2,0
2018	14681	2061,1	54,5	36,2	9,3	2,2
2019	15309	2025,2	54,2	36,8	9,0	1,9
2020	15190	2084,7	50,3	39,6	10,1	2,5
2020 р. до 2010 р., %	100,4	266,8	-12,3	+8,2	+4,1	+1,1

Система сировинного забезпечення переробних підприємств об'єднує комплекс дій, спрямованих на формування угод із сільськогосподарськими виробниками щодо обсягів, якості, умов продажу, направлених на стабільне і гарантоване постачання сировинних ресурсів. Важливо зважати, що такі угоди укладаються на майбутнє, а сільське господарство характеризується значним впливом зовнішніх факторів, ризиками ведення господарської діяльності, що негативно впливає на забезпечення необхідним обсягом сировини на переробку. Тому важливо мати додаткові резерви у випадку непередбачуваних обставин в процесі організації забезпечення ресурсами для переробки, а саме системою зберігання резервних запасів сировини, додаткових контрактів з постачальниками, страхування. Метою матеріального забезпечення переробних підприємств є задоволення потреб основного виробництва в сировинних ресурсах, за умови вирішення завдань щодо дотримання обґрунтованих термінів закупівлі сировини; забезпечення точної відповідності обсягів поставок потребам в них; дотримання вимог виробництва до якості сировини, матеріалів і складових виробів [6, с. 160–165].

На необхідності удосконалення договірних відносин наголошує Макаренко П.М., оскільки у горизонтально інтегрованих формуваннях постачальники матеріально-технічних ресурсів і переробники сировини залучаються в аграрну сферу за допомогою договірних відносин. У певному сенсі договірна форма встановлення міжгосподарських зв'язків обмежує правоздатність сільськогосподарських підприємств, тому що партнери вимагають постачання продукції певної якості і за обумовленою контрактом ціною. При залученні до кооперативного об'єднання індивідуальні власники зберігають право власності, але втрачають права самостійного прийняття рішень.

Організаційна форма вертикальної інтеграції – агропромислові об'єднання – утворюються на базі вертикальної інтеграції чи форм спеціалізованих кооперативів шляхом кооперування в єдину агропромислову асоціацію, що включає і виконує стадії виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції. Тут виробником-продавцем є коопероване агропромислове об'єднання, а покупцем – або переробна компанія, або безпосередній її покупець [7].

Вибір форми зв'язків із постачальниками сировини для переробки на переробних підприємствах визначається дією низки факторів, до складу яких відносяться:

- стратегічні цілі та завдання підприємства;
- масштаби виробництва і збуту продукції;
- виробничий тип, глибина переробки, здатність ритмічно поставляти продукцію на ринок;
- рівень товарності та функціональне призначення виробленої продукції, ширина та глибина товарного асортименту;
- наявність потужностей для зберігання продукції та власної збутової мережі;
- наявність транспортного забезпечення;
- рівень розвитку менеджменту підприємства, кваліфікація та професіоналізм управлінського персоналу;
- належність підприємства до вертикально та горизонтально-інтегрованих структур;
- територіальне розміщення підприємства по відношенню до ринків збуту;
- кількість освоєних ринків та їх кон'юнктурні характеристики;
- стан ринкової інфраструктури;
- стан та тенденції розвитку національної економіки та агропродовольчої сфери, інші чинники мікро- та макросередовища.

Переваги на ринку продовольства мають переробні підприємства, у яких структури управління заготівельною діяльністю адаптовані до сучасних ринкових умов, забезпечують функціональні зв'язки з постачальниками сировини. Надійна система постачання продукції забезпечує нормальну діяльність переробних підприємств, вона об'єднує ланки єдиного процесу руху продукції від сільськогосподарських товаровиробників до переробників, є координатором їх діяльності. Система закупівель виконує цілий ряд функцій, які систематизовано (рис. 3).

Вибір постачальників різних видів сільськогосподарської сировини для переробного підприємства є важливим і визначальним процесом. Критерієм вибору виступає не тільки ціна, а й гарантії якості, надійність, ділова репутація. Тому перевагу у відносинах із переробними підприємствами мають великі сільськогосподарські товаровиробники. Малий і середній бізнес може виступати повноправним учасником процесів постачання продукції на переробні підприємства у випадку об'єднання зусиль на основі кооперації.

Перспективними формами організації маркетингової діяльності переробних підприємств є створення прямих інтеграційних зв'язків з сільськогосподарськими кооперативними об'єднаннями та маркетинговими групами, які включають малі підприємства, фермерські та

особисті селянські господарства, що здійснюють дрібнотоварне виробництво, проте координують зусилля з метою забезпечення потреб переробного підприємства або оптового посередника.

Розробка асортименту сировинних ресурсів і прогнозування потреби в них;

Вибір постачальників, укладання угод, економічна оцінка їх потенціалу і пропозицій.

Планування потреби і придбання сировинних ресурсів.

Узгодження цін, ціноутворення, формування системи цінних надбавок і знижок.

Контроль за термінами постачання, якісними характеристиками, кількістю сировини, розміщенням на складах підприємства.

Формування на рівні оптимальних запасів сировини для переробки на складах

Рис. 3. Система закупівель переробного підприємства

Реалізація продукції рослинництва переробним підприємствам становить незначну питому вагу у загальних обсягах виробництва (табл. 5).

Таблиця 5

Купівля основних видів продукції рослинництва підприємствами, що займалися їх переробкою, тис. т

Групи культур	2019 р.		2020 р.	
	тис. т	у % до загального обсягу, %	тис. т	у % до загального обсягу, %
Зернові і зернобобові – всього	3049,2	4,1	2779,2	4,3
Боби сої	884,5	23,9	829,7	29,9
Насіння ріпаку й кользи	220,6	6,7	170,8	6,6
Насіння соняшнику	3448,1	22,6	3232,4	24,7

Таблиця 6

 Надходження продукції тваринництва на підприємства,
що займалися її переробкою, тис. т

Показники	Роки										2020 р. у % до 2010 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020				
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	1442,9	1689,9	1621,0	1717,6	1752,3	1891,5	1778,2				123,2
із загального обсягу за видами											
велика рогата худоба	224,7	123,8	141,2	129,2	124,4	120,6	83,6				37,2
свині	230,4	325,3	342,9	329,4	308,5	317,3	303,1				131,6
птиця	947,8	1203,3	1136,1	1257,4	1317,8	1451,7	1389,4				146,6
Питома вага від загального виробництва, %	70,1	72,8	69,8	74,1	74,4	75,9	71,8				+1,7 в. п.
Молоко	4793,2	4251,2	4182,7	4348,3	4179,2	3800,0	3511,8				73,2
Питома вага від загального виробництва, %	42,6	40,0	40,3	42,3	41,5	39,3	37,9				-4,7 в. п.

Із загального обсягу виробництва зернових і зернобобових культур на переробку у 2019–2020 рр. надійшло лише 4,1 та 4,3 %, насіння ріпаку і кользи – 6,7 і 6,6 % відповідно. Це свідчить, що основна маса зерна і ріпаку в країні реалізується без переробки у вигляді сировини на експорт. В галузі переробки сої і насіння соняшнику встановлені більш тісні зв'язки зі сферою переробки. При цьому переробка сої займає 23,9 та 29,9 % від загального виробництва, що свідчить про тісний зв'язок галузі із комбікормовими та іншими переробними підприємствами. У виробництві соняшнику частка переробки також зростає від 22,4 до 24,7 %. Отже, майже четверта частина насіння соняшнику і третина сої у 2020 р. надійшли на переробні підприємства.

В галузі тваринництва об'єктивно створюються більш тісні інтеграційні зв'язки з переробними підприємствами. У 2020 р. на переробку надійшло 1778,2 тис. т приросту сільськогосподарських тварин у живій масі, що становить 71,8 % від загального виробництва (табл. 6).

За десятирічний період дослідження обсяги переробки тварин на м'ясо зросли від 1442,9 до 1778,2 тис. т – лише на 23,2 %, проте як і обсяги вирощування – на 20,3 %. Обсяги переробки приростів великої рогатої худоби на м'ясо зменшилися у 2020 р. на 62,8 %, порівняно з 2010 р. У свинарстві приріст становить 31,6, у птахівництві – 46,6 %. М'ясо птиці займає найбільшу питому вагу у загальних обсягах переробки – 78,1 %.

Питома вага переробки молока у загальних обсягах виробництва має тенденцію до зниження і за період 2010–2020 рр. зменшується від 42,6 до 37,9 %, що зумовлено концентрацією виробництва у секторі господарств населення, які реалізують значну частину продукції на місцевих ринках і неспроможні забезпечити якісні показники за новими вимогами, прийнятими цілим рядом законодавчих актів щодо підвищення вимог до показників безпечності та якості молока, що деталізовано нами у попередніх наукових публікаціях [8; 9, с. 19–30].

Організаційно-економічний механізм кооперації та інтеграції сільськогосподарських виробників, переробних, обслуговуючих, торгових підприємств, організацій повинен передбачати обґрунтування доцільності створення формувань та їх організаційної побудови, структури управління, формування основних та оборотних засобів, принципи взаємостосунків під час розподілу прибутку між учасниками-засновниками формувань, пакет засновницьких та нормативних документів [10, с. 42–45].

Отже, на основі проведених розрахунків і порівнянь слід відзначити, що рівень інтеграційних зв'язків переробних підприємств і виробників сільськогосподарської продукції значно відрізняється за галузями і видами продукції. Рослинництво відзначається тим, що значна частина зернових і зернобобових культур та ріпаку спрямовується на експорт, а соя і сояшник спрямовуються у значній частині на переробку. У тваринництві більше 70 % приростів та близько 38 % молока спрямовано на переробку. За відсутності статистичних даних, овочівництво, садівництво і виноградарство залишилися поза увагою, проте саме ці галузі рослинництва потребують створення бази зберігання і переробки, особливо у південних регіонах.

Управління заготівельно-збутовою діяльністю є складним і багатогранним процесом і вимагає постійного аналізу й удосконалення. Формування новітніх дієвих технологій у системах управління заготівельно-збутовою діяльністю зумовлене поступовим збільшенням обсягів реалізації виробників продовольчих товарів.

Тому першочерговим завданням переробних підприємств є створення ефективної системи управління збутовою та заготівельною діяльністю. Організація збутової і заготівельної діяльності повинна бути частиною стратегії управління підприємством і формуватися у процесі складання виробничої програми підприємства.

3. Розвиток сфери переробки в аграрних формуваннях.

У сфері переробки сільськогосподарської продукції формується особлива система економічних відносин на основі співпраці і взаємовигідного співробітництва, розвитку інтеграційних процесів між суб'єктами аграрного бізнесу. За рахунок поглиблення переробки сільськогосподарської продукції товаровиробники не тільки забезпечують і регулюють виробництво, а й реалізують продукт кінцевого споживання, який забезпечує вищу додану вартість і прибутковість аграрного сектора економіки.

Розвиток ринкових відносин, посилення інтенсивності конкурентного середовища, необхідність підвищення результативності виробництва, постачання та збуту об'єктивно обумовлюють потребу удосконалення організаційних форм управління маркетинговою діяльністю суб'єктів у сфері виробництва і переробки продукції сільського господарства. Доцільність практичного впровадження конкретних організаційних форм передбачає проведення глибокого аналізу факторів внутрішнього та зовнішнього впливу, вивчення переваг та недоліків існуючих моделей організаційних структур управління, здійснення належного економічного обґрунтування [11].

Важливим чинником посилення конкурентоспроможності підприємств на ринку готових харчових продуктів є розвиток організаційних форм управління маркетинговою діяльністю, які можуть створюватися як внутрішні структурні підрозділи підприємства, а також за участю аграрного суб'єкта господарювання.

Слід підкреслити наявність необхідних економіко-правових передумов та відповідного науково-методичного забезпечення для розвитку різноманітних організаційно-правових форм управління маркетинговою діяльністю сучасних переробних підприємств. Пропонуємо модель співпраці переробних підприємств із сільськогосподарським кооперативом, принциповим положенням якої є взаємовигідні партнерські відносини (табл. 7).

Важливою складовою даної моделі є перспективи забезпечення якості і різноманітності сировини для переробки з боку сільськогосподарського кооперативу, який отримує надійного партнера і замовника – переробне підприємство.

Таблиця 7

Модель формування партнерських відносин переробних підприємства сільськогосподарських кооперативів

Показники	Переробні підприємства	Сільськогосподарські кооперативи
1. Реалізація мети діяльності	Забезпечення підприємства сировиною для переробки.	Гарантований збут виробленої продукції.
2. Організаційні зміни	Можливість впровадження угод про виробництво різних видів продукції у певні періоди, під замовлення.	Необхідність зміни структури сівозміни, адаптація під вимоги замовника, впровадження нових видів продукції, подовження терміну вирощування культур на сезонній основі.
3. Екологічні аспекти	Використання сировини з високою якістю, що обумовлено умовами контракту.	Проведення лабораторних досліджень ґрунтів, продукції; впровадження точних технологій у виробничий процес, екологізація і біологізація виробництва.
4. Економічні вигоди	Придбання продукції за оптовими цінами, що позитивно впливає на зниження собівартості продукції і збільшення прибутковості підприємства.	Реалізація різних категорій продукції за сортами на переробку, зменшення втрат. Економія транспортних і збутових витрат в разі транспортних послуг переробних підприємств.
5. Соціальні аспекти	Забезпечення якісною, екологічно чистою сировиною, що підвищує соціальну відповідальність підприємств.	Розширення числа учасників кооперативу і найманих працівників, підвищення їх доходів, розвиток сільських територій, реалізація соціальних проектів.

При виборі постачальника враховують:

- місцеположення організації постачальника відносно місцеположення організації споживача;
- терміни виконання поточних і екстрених замовлень;

- наявність у постачальника резервних потужностей;
- організація і наявність системи управління якістю у постачальника;
- психологічний клімат в трудовому колективі постачальника (відсутність ризику страйків);
- здатність постачальника обслуговувати запчастинами поставлене обладнання протягом всього терміну його експлуатації на підприємстві, можливість і якість після продажного обслуговування;
- кредитоспроможність і фінансове положення постачальника;
- готовність постачальника до виконання замовлень і роботи із замовниками без попередньої оплати, робота в кредит, надання розстрочок;
- ділова репутація постачальника, його імідж;
- наявність зв'язків у постачальника з організаціями з високою діловою репутацією;
- період існування постачальника на ринку [12, с. 223–231].

Також у підвищенні ефективності збутової політики сільськогосподарських підприємств важливу роль відіграють заготівельно-збутові кооперативи, товарні біржі, продажі за допомогою Інтернет, віртуальні аграрні ринки та Інтернет-майданчики для укладання угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, спільна збутова діяльність на засадах аутсорсингу. Таким чином, запровадження елементів маркетингу у систему збутової діяльності переробних підприємств та використання сучасних форм каналів збуту продукції, сприятиме збільшенню обсягів реалізації, а отже і прибутку.

Сільськогосподарські виробничі та заготівельно-збутові кооперативи мають на сучасному етапі сприятливі перспективи розвитку, вони організовані фізичними та/або юридичними особами, є виробниками сільськогосподарської продукції, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної діяльності. Заготівельно-збутові кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо. Організаційно-правові основи розвитку кооперативів в сільському господарстві закладені Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» [13]. На підтримку кооперативного руху в сільській місцевості спрямовані також положення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [14].

Головним недоліком сучасного етапу розвитку агропродовольчого ринку є діяльність цілого ряду торговельних

посередницьких структур, які обмежують доступ безпосередніх виробників до ринків продовольства, процесів заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції, експортних операцій, що у підсумку приводить до недоотримання доходів на відповідному рівні та зниження потенціалу формування власної бази зберігання і переробки виробленої продукції. Практика реалізації продукції безпосередньо з поля, масовий продаж посередникам стала домінуючою на ринку, особливо для малого і середнього аграрного бізнесу. За таких умов безпосередні виробники не впливають на умови збуту та реалізації продукції, їх можливості обмежені в процесах ціноутворення, розвитку конкурентного середовища на ринку готових продуктів харчування. Має місце нестабільність ринку, значні коливання цін та диспропорції в розвитку галузей і видів продовольства [15].

Сільськогосподарські підприємства на основі створення власної переробної бази можуть зайняти частину ринку кінцевої харчової продукції, стати повноправними учасниками товарно-грошових відносин з високим рівнем забезпечення внутрішнього і зовнішнього попиту. Слід відзначити, що в сучасних умовах попит споживачів став більш вимогливим до якості і безпечності продуктів харчування, умов їх реалізації, зовнішнього вигляду, пакування і маркування. Ринок продуктів харчування переорієнтується на високі вимоги європейського ринку, цивілізовані умови торгівлі, що вимагає приведення у відповідність умов ведення аграрного бізнесу, системного підходу до формування якісного організаційно-економічного механізму забезпечення агропродовольчою продукцією внутрішнього споживання та експорту.

Іжевський П.Г. досліджуючи можливості розвитку інтеграційних процесів в системі АПК, доходить висновку, що перспективою міжфірмової інтеграції може стати нова форма співпраці між вертикально-інтегрованими корпораціями з наявними внутрішньо-контрактними зв'язками та мережами малих сільськогосподарських підприємств у вигляді аграрних кооперативів. Така взаємодія на засадах «мережа – мережа» дасть можливість отримати синергетичний ефект та дасть змогу стати українським агрокорпораціям мережевими вузлами з продукування доданої вартості без значних витрат на розширення власного низькорентабельного сільськогосподарського виробництва [16, с. 110–114].

В системі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції необхідно створити ефективний організаційно-еконо-

мічний механізм взаємодії і координації функцій учасників, який забезпечить координацію обсягів виробництва і переробки, встановить нормативи якості, урегулює міжгалузеві відносини. В даній системі максимально зменшена роль посередницьких структур, які приймають участь у реалізації готової продукції, проте негативно впливають на рівень цін та привласнюють прибутки безпосередніх виробників на стадії реалізації сільськогосподарської сировини. Суб'єкти виробництва сільськогосподарської сировини спрямовують її на переробні підприємства, або створюють власну переробку. Готова продукція реалізується на внутрішньому та зовнішньому ринку. Інфраструктура забезпечує фінансово-кредитне, транспортно-логістичне, науково-консультаційне, збутове обслуговування процесів виробництва і реалізації на всіх рівнях руху продукту, що відображає схема (рис. 4).

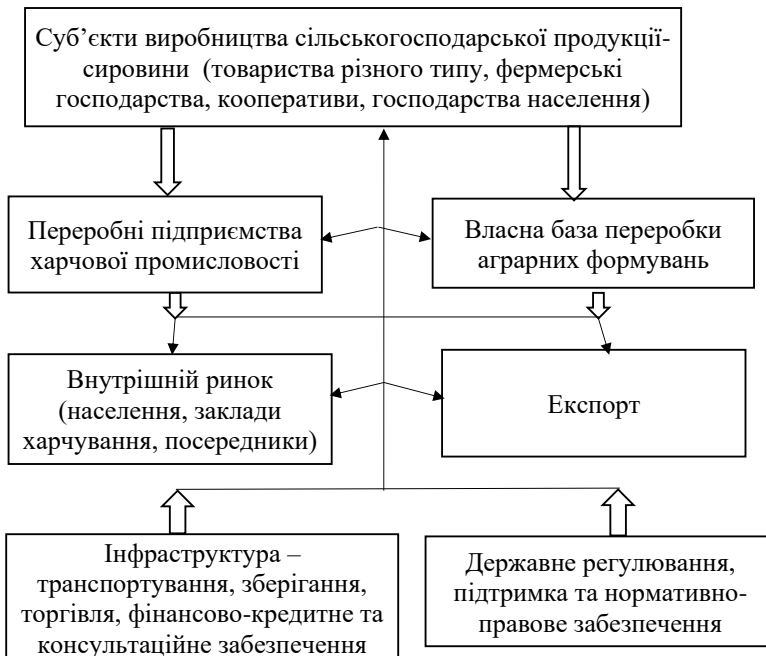

Рис. 4. Схема координації функцій суб'єктів-учасників процесу виробництва і переробки сільськогосподарської продукції

У 2020 р. прийнято новий закон про сільськогосподарську кооперацію, який урегулює нормативно-правову базу та створює сприятливі умови ведення господарської діяльності кооперативів, сприяє удосконаленню обліку і оподаткування, підтримує основи досконалої конкуренції між малим агробізнесом і великими агрокорпораціями.

Зарубіжний досвід свідчить, що саме кооперативні об'єднання є життєстійкими і стабільними, захищають інтереси малих форм господарств, зміцнюють їх ринкові позиції.

Розширення власної бази переробки для аграрних підприємств створює умови виходу на ринок кінцевого споживання, та, відповідно, можливості впливати на умови реалізації, привласнювати прибуток від продажу продукції з високою доданою вартістю.

В даній структурі важливо створити взаємовигідні фінансово-економічні відносини виробника сільськогосподарської сировини і переробних підприємств, подолати монополістичний вплив останніх. Саме власна переробка створює конкурентне середовище і забезпечує відтік продукції у переробні цехи сільськогосподарського виробника в разі порушення угод з боку переробних підприємств, затримання платежів. Крім того, продукція безпосередньо від виробника за ціною більш доступна для споживача, оскільки не включає накладні та посередницькі витрати.

Роль кооперативів на ринку сільськогосподарської продукції України низька – питома вага у реалізації продукції становить близько 1 %. В новому законі передбачено механізм захисту інтересів членів кооперативу, які готові інвестувати у його розвиток. Це дає можливість розвивати нові напрями діяльності, створювати нові бізнеси, зокрема і сферу переробки. Кооператив стає основою об'єднання окремих груп фермерів і господарств населення, а держава при цьому створює додаткові умови для їх підтримки і фінансування. Це дозволить не тільки створювати нові кооперативні об'єднання, а розвивати і нарощувати виробничі та інфраструктурні потужності діючих кооперативів на новій технологічній основі.

Новий закону створює нормативно-правові основи для вирішення проблемних аспектів питання оподаткування кооперативних доходів, прибутків і виплат. Важливо, що законодавче врегулювання спільної діяльності аграрних виробників дає змогу малим виробникам об'єднати зусилля і забезпечити повний ланцюг виробництва готової продукції, що підвищує їх конкурентоспроможність у протистоянні великим агрохолдинговим структурам.

Поєднання в одному підприємстві сільськогосподарського виробництва і промислової переробки продукції формує більш складні форми агропромислових підприємств та їх об'єднань. Враховуючи ресурсні та фінансові можливості інтегрованих підприємств, у них є реальні перспективи для забезпечення країни продовольством, виходу на міжнародні ринки та розвитку сільської місцевості.

Економічні переваги створення власної бази переробки сільськогосподарськими товаровиробниками обумовлені, в першу чергу, підвищенням прибутковості і рентабельності операційної діяльності в цілому, яку забезпечує реалізація готової продукції за рахунок більш високої ціни, економії витрат, зменшення кількості посередницьких структур. Замкнутий цикл виробництва продукції кінцевого споживання створює додаткові організаційно-економічні переваги щодо вирівнювання економічних умов всіх учасників, зниження ризиків аграрного бізнесу, удосконалення технологічної структури виробництва, вдосконалення самого процесу праці, структури робочих місць, нівелювання сезонності.

Соціальні ефекти агропромислової інтеграції проявляються у раціональному розподілі трудових ресурсів у сільській місцевості, зростанні доходів і рівня життя працівників, удосконаленні трудових відносин, умов праці, продуктивності і змістовності праці.

Агропромислові об'єднання дають можливість удосконалити систему управління, впровадити перспективне планування, контроль якості продукції на всіх етапах руху продукції «від лану – до столу», створити ефективну систему маркетингу, забезпечити консалтинговий, нормативно-правовий та інформаційний супровід, підвищення кваліфікації працівників.

На думку Іжевського П.Г. сучасне розуміння розвитку ланцюжка створення вартості в сільському господарстві передбачає оновлення стратегій, сутність яких автор розглядає в якості горизонтальних та вертикальних координаційних механізмів, функціонального оновлення, оновлення продукту, модернізації процесів. Горизонтальна координація передбачає більш високу організацію, як правило, у вигляді певних колективних структур (зазвичай груп виробників). Вертикальна координація передбачає більш довгострокові відносини, найчастіше між виробниками та переробниками.

Перспективою міжфірмової інтеграції може стати нова форма співпраці між вертикально-інтегрованими корпораціями з наявними внутрішньо-контрактними зв'язками та мережами

малих сільськогосподарських підприємств у вигляді аграрних кооперативів. Така взаємодія на засадах «мережа – мережа» дасть можливість отримати синергетичний ефект [16, с. 110–114].

Інтеграція є невід’ємною рисою кооперативів нового покоління на основі синтезу взаємодії діяльності сільськогосподарських виробників сировини, агросервісних та переробних підприємств, а також торговельних суб’єктів господарювання з метою впровадження інноваційних технологій та економії трансакційних витрат учасників об’єднання. [10, с. 42–45].

Переваги розвитку інтеграційних процесів в системі АПК обумовлені забезпеченням єдності процесів виробництва, зберігання, транспортування, переробки, доведення до готовності, збуту продукції сільського господарства; створенням умов для впровадження сучасних інноваційних технологій при створенні готових продуктів харчування; поєднанням економічних інтересів всіх учасників процесу доведення продукції до кінцевого споживача; оптимізацією структури управління на основі поєднання територіального і галузевого підходів; удосконаленням організаційних процесів на основі оптимального та ефективного використання всіх видів ресурсів [17; 18, с. 35–39].

Пріоритети розвитку сфери переробки сільськогосподарської продукції у агропромислових формуваннях:

- розвиток підрозділів з переробки сільськогосподарської сировини на основі впровадження сучасних інноваційних безвідходних технологій, енерго- та ресурсозберігаючого універсального обладнання;
- розширення асортименту продуктів переробки сільськогосподарського виробництва, переорієнтація основного виробництва на нові конкурентоспроможні види продукції;
- контроль і забезпечення високої якості продуктів харчування, використання нових різноманітних видів фасування і пакування продукції;
- створення мережі постачальників сировини на комерційній та кооперативній основі;
- налагодження тісних зв’язків з господарствами населення як основними виробниками деяких видів сільськогосподарської продукції;
- інтеграція агропромислових підприємств з товаровиробниками сільськогосподарської продукції шляхом їх стимулювання для збільшення обсягів виробництва сировини на замовлення, з чіткими параметрами якості;

- налагодження зв'язків зі сферою торгівлі, торговельними мережами, впровадження сучасних форм торгівлі продовольчими товарами;

- розробка ефективної системи збуту продукції, реалізація маркетингової стратегії просування готових продуктів харчування на внутрішньому і зовнішньому ринках, адаптація до європейських стандартів і вимог безпеки харчових продуктів.

Активізація підприємницької діяльності у сфері переробки сільськогосподарської продукції забезпечить суттєве зростання обсягів виробництва експортоорієнтованої та імпортозамінної продукції, доходів і прибутків виробників,

Отже, створення власної бази переробки, зберігання і продажу виробленої продукції для аграрних підприємств сприятиме не тільки розширенню ринків збуту і посиленню конкурентних позицій, а й забезпечить стабілізацію доходів і прибутковості діяльності, нівелює вплив сезонності, сприятиме оптимізації напрямів спеціалізації, розширенню кооперації та інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу.

Нове будівництво переробних комплексів на основі капіталізації власного прибутку, залучення інвестицій та державної підтримки у сфері переробки продукції, оптимізація структури засобів виробництва на інноваційній і прогресивній техніко-технологічній основі сприятиме формуванню належних умов для функціонування та ефективного розвитку аграрно-промислових формувань, і відповідно – продовольчого ринку, що загалом забезпечить підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України.

Важлива роль відводиться державному регулюванню та нормативно-правовому забезпеченню процесів, оскільки на етапі формування бази переробки аграрні формування потребують підтримки державних інституцій. Сільськогосподарські кооперативи можуть отримати державну підтримку за основними напрямками фінансування майже всіх традиційних і нових програм, які фінансуються із державного бюджету (табл. 8).

До нових програм, обсяги фінансування яких становлять 500 млн грн належать:

- державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції;

- відшкодування втрат від повного пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

- державна підтримка сільгоспвиробників, які використовують меліоровані землі;
- державна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції;
- державна підтримка виробників картоплі;
- державна підтримка сільгоспвиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь (гречка).

Таблиця 8

**Обсяги фінансування програм
державної підтримки АПК, млн грн**

Програма	Обсяги фінансування	
	фактично у 2020 р.	пропозиції на 2021 р.
Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва	1482,2	1000,0
Фінансова підтримка заходів у агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	1053,5	1200,0
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	290,0	450,0
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	102,8	200,0
Підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	1039,1	1150,0
Разом	3958,4	4000,0
Нові програми		500,0
Всього		4500,0

Аграрна політика в Україні сфокусована на підтримці розвитку малого та середнього бізнесу на селі, у тому числі фермерства та сільськогосподарської кооперації. Так, за минулий рік зростає кількість діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 125 одиниць і сьогодні їх нараховується 735. Про це повідомляє прес-центр Кабміну.

З минулого року в Україні діє державна програма з відшкодування кооперативам 70 % вартості придбаного обладнання.

Державну підтримку було надано кооперативам молочарського та плодово-ягідного напрямів діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції.

В результаті кооперативи молочного напрямку придбали 286 одиниць обладнання для створення цехів з виготовлення твердих сирів і 16 одиниць обладнання для створення цехів первинної переробки та зберігання плодово-ягідної продукції (охолодження та глибока заморозка). Кооперативи, які користуються держпідтримкою, оновлюють матеріально-технічну базу на виробництві.

Відзначимо, що державна політика останніх років сприяє розвитку кооперації і створенню нових робочих місць в сільських територіях України. На початок 2020 р. в Україні діяли 1005 сільськогосподарських виробничих та 1269 обслуговуючих кооперативів, у жовтні 2021 р. їх кількість становила 1008 та 1287 відповідно.

У 2021 р. Уряд прийняв постанову, яка розширює та вдосконалює державну підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції. У 2021 році на програму передбачено 1,15 млрд грн.

Розвиток сфери переробки, підтримка сільськогосподарських кооперативів, нарощування виробництва продукції з високою доданою вартістю та збільшення прибутковості господарств є одним з пріоритетних напрямів державної підтримки. Цього року у програмі з підтримки тваринництва і переробки сільськогосподарської продукції збільшено розмір бюджетних дотацій та відсоток відшкодування, а також розширено коло отримувачів підтримки. Збільшено відсоток відшкодування за наступними напрямами:

- з 30 % до 50 %, а сільськогосподарським кооперативам до 70 % – на часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів;
- з 30 % до 50 % – часткове відшкодування вартості об'єктів із зберігання та переробки зерна.

Загалом, державна підтримка надаватиметься підприємствам з переробки сільськогосподарської продукції за наступними напрямами:

- часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, рибницьких господарств, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції – 350 млн грн;

– часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції за рахунок кредитів банків – 60 млн грн [19–21].

До основних завдань, спрямованих на досягнення Україною статусу провідного експортера не лише сільськогосподарської сировини, а й продуктів її промислової переробки на світовому ринку, вченими Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України віднесено:

– впровадження інноваційних технологій не тільки у сільськогосподарське виробництво, а й у технічне оснащення переробних виробництв для підвищення якості готової продукції із забезпеченням вимог світових стандартів;

– стимулювання кооперації та інтеграції (горизонтально-вертикальної) сільськогосподарських і промислових товаровиробників у процесах первинної обробки, заготівлі та реалізації виготовленої продукції;

– активізацію діяльності у напрямку створення сприятливих інституційних умов для подальшого розвитку потужних експортоорієнтованих виробництв і, водночас, розвитку малих та середніх підприємств, які виготовляють товари з високою доданою вартістю, зокрема, на основі органічних продуктів;

– стимулювання експортної активності суб'єктів агропромислової діяльності шляхом надання їм організаційно-технічної та інформаційної підтримки у напрямку удосконалення системи управління якістю продукції та забезпечення міжнародної сертифікації виробництв [22].

Україна є невід'ємною частиною і вагомою складовою світового ринку продовольства, активним учасником світових економічних процесів. В умовах адаптації до високих вимог ринку Європейського союзу вітчизняна харчова і переробна промисловість, аграрна сфера є покликані вирішити першочергові питання державного рівня, а саме забезпечити збалансоване та якісне харчування населення, продовольчу безпеку країни та високі конкурентні позиції на зовнішньому ринку.

Висновки

Розвиток сфери переробки сільськогосподарської продукції на сучасному етапі реформування соціально-економічних відносин в країні відбувається на основі процесів вертикальної та

горизонтальної інтеграції у секторі сільськогосподарських товаровиробників та підприємств харчової і переробної промисловості. Переробні підприємства зацікавлені у стабільній системі постачання продукції, формуванні великих партій з гарантією певного рівня якості, що вимагає встановлення стабільних економічних зв'язків та відновлення фінансової відповідальності.

Аграрний сектор України на зовнішньому ринку виступає лідером у сфері сировинного постачання, що зумовлює значні втрати доданої вартості і актуалізує вимоги до розвитку галузі переробки сільськогосподарської продукції. Як наслідок, вітчизняні товаровиробники отримують вищі доходи і прибутки, забезпечать вищий рівень конкурентоспроможності агробізнесу.

На основі проведених досліджень, визначено, що рівень інтеграційних зв'язків переробних підприємств і виробників сільськогосподарської продукції залежить від галузей і видів продукції. У тваринництві об'єктивно формуються більш тісні взаємовідносини з переробними підприємствами, ніж у рослинництві. Серед під галузей рослинництва овочівництво, садівництво і виноградарство потребують особливої уваги та створення відповідної бази зберігання і переробки, особливо у південних регіонах.

Першочерговим завданням переробних підприємств є створення ефективної системи управління збутовою та заготівельною діяльністю, організація якої повинна бути частиною перспективного і поточного планування, формування виробничої програми та маркетингової стратегії. Управління заготівельно-збутовою діяльністю є складним і багатогранним процесом і вимагає постійного аналізу й удосконалення. Формування новітніх дієвих технологій у системах управління заготівельно-збутовою діяльністю зумовлене поступовим збільшенням обсягів реалізації виробників продовольчих товарів.

Переваги на ринку готових продуктів харчування мають підприємства, які можуть запропонувати крафтові, екологічні, органічні продукти, тому структури переробних підприємств і підрозділів в аграрному бізнесі повинні бути адаптовані до ринкових вимог, забезпечувати високий рівень якості всієї системи – від заготівельно-збутових функцій до реалізації кінцевої продукції споживачу. Важливим чинником посилення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів є розвиток інтеграції аграрних

суб'єктів господарювання, їх об'єднань і переробних підприємств. У розробленій нами моделі формування партнерських відносин сільськогосподарського виробничо-збутового кооперативу та переробного підприємства відображені переваги, які мають учасники процесів інтеграції і кооперації.

Формування і розбудова переробної бази на основі власних ресурсів різних за розмірами та організаційно-правовими формами сільськогосподарських підприємств, кооперації господарств населення і дрібних фермерських господарств вимагає консолідації їх ресурсного потенціалу та ефективної реалізації інвестиційних проектів у сфері переробки і зберігання продукції.

Збалансовувати взаємовідносини у сфері виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції повинні державні та регіональні органи влади, у тому числі і у сфері послуг, які забезпечує інфраструктура. Ефективний розвиток ринку продовольчих товарів можливий за умови взаємодії усіх його складових як відокремлених, функціонально-самостійних структур. З метою подальшого зміцнення конкурентних позицій потрібно підвищувати якість і розширювати асортимент продуктів переробки, удосконалювати технології виробництва, відповідно до вимог сучасних міжнародних стандартів і регламентів.

Список використаних джерел:

1. Ужва А. М. Інтеграція як домінанта процесу забезпечення розвитку регіонального аграрного бізнесу. *Ефективна економіка: електронний журнал*. 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5143> (дата звернення 10.10.2021).

2. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки : Проект (неофіційний текст) Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1978>. (дата звернення 15.10.2021).

3. Римар О. Г., Мазуркевич І. О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 66–70.

4. Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010–2020). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.10.2021).

5. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010–2020). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.10.2021).

6. Крикавський Є.В., Петецький І., Рикованова І. С. Від планування логістики до логістичного планування. *Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. Т. 3. С. 160–165.

7. Макаренко П.М. Інтеграція як фактор підвищення економічної ефективності сільського господарства. URL: https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/003.pdf (дата звернення 16.10.2021).

8. Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів : Наказ Міністерства аграрної політики і продовольства України від 12.03.2019. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-19>.

9. Аверчева Н. О. Підвищення якості молока як основа конкурентоспроможності продукції на європейському ринку. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 19–30.

10. Крючко Л. С. Методологія інтеграційної та коопераційної взаємодії в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 42–45.

11. Запша Г. М. Організаційні форми управління маркетинговою діяльністю аграрних господарюючих суб'єктів. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4274> (дата звернення 11.10.2019).

12. Тарасюк Г., Рудківський О., Погайдак О. Ключові показники ефективності та оцінки логістичної стратегії підприємства. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. Вип. 2 (9). С. 223–231.

13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 № 819-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 52. С. 497.

14. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text> (дата звернення 14.10.2021).

15. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 246 с.

16. Жевський П.Г. Міжфірмова інтеграція підприємств АПК України – відповідь на виклики глобальних трендів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 110–114.

17. Шаманська О.І. Теоретичні основи формування та розвитку агропромислової інтеграції. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632> (дата звернення 12.10.2021).

18. Шаманська О.І., Єкель Г. В. Інтеграційні процеси як фактор розвитку сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2012. № 18. С. 35–39.

19. Уряд збільшив фінансування програми підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=be343de3-2dce-4f18-be83-f1a0292e5958&title=UriadZbilshivFinansuvanniaProgramiPidtrimkiRozvitkuTvarinnitstvaTaPererobkiSilskogospodarskoiProduktsii> (дата звернення 12.10.2021).

20. Розподіл держпідтримки АПК у 2021 році з покровою інструкцією отримання коштів. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/881-rozpodil-derjpidtrimki-apk-u-2021-rotsi-z-pokrokovoyu-instruktsiyeyu-otrimannya-koshtiv> (дата звернення 10.10.2021).

21. Держпідтримка АПК – програми на 2021 рік: тваринництво, компенсація придбання сільськогосподарської техніки, кредити, фермери, кооперативи, посуха, зрошення, органічна продукція, картоплярство. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/854-derjpidtrimka-apk--programi-na-2021-rik-tvarinnitstvo-kompensatsiya-pridbannya-s-g-tehniki-krediti-fermeri-kooperativi-posuha-zroshennya-organichna-produktsiya-kartoplyarstvo> (дата звернення 10.10.2021).

22. Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку : монографія; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор д.е.н., проф. С. О. Іщук. Львів, 2020. 341 с.

23. Крутько М.А. Основні підходи до планування стратегій інтеграційних процесів діяльності агроформувань. *Вісник ХНАУ*. 2019. URL: http://visen.knau.kharkov.ua/20191_14.html (дата звернення 12.10.2021).

24. Сичевський М.П., Юзефович А.Е., Коваленко О.В. Стратегія зростання «Харчова промисловість України – 2030» (передумови і перспективи). К. : Аграрна наука, 2019. 32 с.

25. Гордієнко О.В., Рудько О.І., Кулініч О.І. Організація виробництва: навчальний посібник. К. : Аграрна освіта, 2010. 377 с.